

УДК 378.124

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2020.70-2.34>**О. В. Кравченко**здобувач кафедри педагогіки та менеджменту освіти
Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ПІДГОТОВКИ ДО ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЯВЛЕННЯ МАЙБУТНЬОГО ВИКЛАДАЧА-ФІЛОЛОГА

У статті обґрунтовано, що професійне самовиявлення педагога – це здатність висловити в професійній педагогічній діяльності (в зовнішньому прояві) своє внутрішнє «Я», свою активність у процесі об'єктивізації без сторонньої допомоги, інтеграл самоствердження та громадського обов'язку, аналіз різних моделей або типів активності.

Визначено, що професійне самовиявлення майбутнього викладача-філолога – це узагальнена характеристика його особистості, що пояснює стан вияву її розвитку як професіонала за допомогою активізації професійного призначення, досягнень у професійному саморозвитку, демонструванні професійного самоствердження.

Визначено педагогічні умови підготовки майбутнього викладача-філолога до самовиявлення. Освітнє середовище сприятиме підготовці майбутніх викладачів до самовиявлення, якщо буде відповідати таким вимогам: гнучкості, тобто здатності освітніх структур до швидкої перебудови відповідно до потреб особистості, навколишнього середовища, суспільства, що змінюються; відкритості, яка передбачає широку участь усіх суб'єктів освіти в управлінні; стимулюванню вільного висловлювання власних думок; демократизації форм і методів навчання та виховання; саморозвитку і саморегуляції, заснованих на процесах розвитку й саморозвитку особистості; установці на спільне діяльнісне спілкування, атмосфері доброзичливості, взаєморозуміння, діалозі всіх суб'єктів освітнього процесу; творчому змістовому наповненню.

Доведено, що самовиявлення майбутнього викладача-філолога в процесі науково-дослідної діяльності буде ефективним за таких умов: усвідомлення студентами потреби в здійсненні науково-дослідної діяльності; усвідомлення та прийняття ціннісної основи педагогічної та науково-дослідної діяльності; індивідуального підходу у виборі теми наукового дослідження; наявності власного наукового слова автора в дослідженні.

Під час проходження асистентської практики важливо забезпечити студентам практикантам права на свободу педагогічної творчості, права вносити пропозиції щодо вдосконалення освітнього процесу й організації практики. Завдання для асистентської практики повинні мати творчий характер, сприяти формуванню рефлексивних умінь студентів, що є важливою умовою їхнього професійного самовиявлення.

Ключові слова: асистентська практика, майбутній викладач-філолог, науково-дослідна діяльність, професійна підготовка, професійне самовиявлення, творча діяльність, творче освітнє середовище.

Постановка проблеми. Гуманістична спрямованість освіти змінює традиційне уявлення про мету освіти як формування «систематизованих знань, умінь і навичок», а важливим завданням ставить забезпечення можливостей для особистісного й професійного зростання та для здійснення самореалізації. Тому основною метою професійної підготовки майбутнього викладача-філолога повинно стати створення умов для самовизначення, самовиявлення, самореалізації особистості студента як суб'єкта професійної діяльності, як особистості компетентного фахівця, здатного працювати в сучасних умовах.

Згідно зі Стандартом вищої освіти України за другим (магістерським) рівнем, галузі знань 03 «Гуманітарні науки», спеціальності 035 «Філологія», цілями навчання майбутніх філологів є підготовка фахівців, здатних розв'язувати

складні задачі й проблеми. Це передбачає проведення досліджень та/або здійснення інновацій і характеризується невизначеністю умов і вимог у діяльності, пов'язаній з аналізом, творенням (зокрема перекладом) та оцінюванням письмових та усних текстів різних жанрів і стилів, організацією успішної комунікації різними мовами.

Аналіз освітньо-професійних програм, що визначають специфіку підготовки магістрів за спеціальністю 035 «Філологія», показав наявність у них загальних і фахових компетенцій, пов'язаних із комунікацією, взаємодією, саморозвитком і професійним самовдосконаленням, здатністю генерувати нові ідеї, здійснювати дослідження та презентувати їх результати.

Формування зазначених компетенцій залежить від наявних можливостей у студента представити в процесі навчання іншим те, що важливо,

значимо, цінно, істотно особисто для нього – від наявності можливостей для самовиявлення. Тому одним із важливих завдань підготовки викладача-філолога повинно стати створення педагогічних умов для його самовиявлення в професійній діяльності, що проявляється в прагненні адекватно реалізувати свій внутрішній світ через зовнішні прояви. Вивчення наявної практики професійної підготовки майбутніх викладачів-філологів свідчить, що, не дивлячись на потребу студентів у підготовці до самовиявлення, цілеспрямовано такий процес не організовується.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

У психолого-педагогічних дослідженнях категорія «самовиявлення», не дивлячись на її активне використання, мало розроблена. Серед досліджень питання самовиявлення можна назвати праці А. Косогової, в яких творче самовиявлення визначається як фактор самотворення суб'єкта педагогічної освіти й розглядається в контексті проблеми становлення педагога в цілому. А. Солдатова розглядає творче самовиявлення як педагогічний засіб підготовки майбутнього вчителя до інноваційної діяльності. І. Тарасова розкриває акмеологічні особливості професійного самовиявлення кадрів управління. Проблемою дослідження Д. Мирзоєвої є самовиявлення як особистісна характеристика суб'єкта педагогічного спілкування. В. Шкель обґрунтувала педагогічну систему розвитку самовиявлення учнів ліцею. Теоретичні засади творчого самовиявлення особистості студента-журналіста досліджує В. Костюк.

Проблему підготовки студентів до професійної педагогічної діяльності викладено в дослідженнях А. Алексюка, Ш. Амонашвілі, Г. Балла, І. Беха, О. Бодальова, Є. Бондаревської, І. Зязюна, В. Кан-Каліка, Н. Кічука, Б. Красовського, А. Маркової, Л. Мітіної, І. Підласого О. Пехоти, С. Сисоєвої та інших.

Аналіз праць вищезгаданих науковців дозволяє констатувати, що умови підготовки до самовиявлення майбутнього викладача-філолога не були предметом дослідження, тому потребують вивчення.

Мета статті полягає в теоретичному обґрунтуванні педагогічних умов підготовки до самовиявлення майбутнього викладача-філолога.

Виклад основного матеріалу. Категорію «професійне самовиявлення» ми розуміємо як виявлення себе в професії; інтегральну динамічну характеристику суб'єкта праці, що відбиває процес і результат здійснення ним у професійній діяльності своєї індивідуальності, трансляції свого змісту іншим людям і культурі через творчі й комунікативні процеси; один з аспектів особистісного самовиявлення, яке відбувається в контексті професійної діяльності.

Самовиявлення викладача відрізняється від самовиявлення іншого фахівця специфічними видами діяльності, яку він виконує, а саме освітньою, методичною, організаційною, комунікативною, науково-дослідною.

Отже, професійне самовиявлення викладача ми розглядаємо як здатність висловити в професійній педагогічній діяльності (в зовнішньому прояві) своє внутрішнє «Я», свою активність у процесі об'єктивації без сторонньої допомоги, інтеграл самоствердження та громадського обов'язку, аналіз різних моделей або типів активності. Професійне самовиявлення викладача – це сукупність проявів індивідуальних професійно-особистісних якостей і властивостей педагога, внаслідок чого він відтворює себе у своїй суті в багатовимірній педагогічній і соціальній діяльності.

В основі професійного самовиявлення педагогів лежать процеси самопізнання, саморозвитку й самореалізації. Ці процеси названі В. Шкель засобами самовиявлення, а сферами самовиявлення є: різні види діяльності, поведінки (взаємодія з навколишнім світом), відносини (до людей, до світу, до різних подій), самооцінка [7]. Сфера індивідуального самовиявлення вказує на спрямованість активної суб'єктності.

Найактивніший етап професійного становлення майбутнього викладача-філолога відбувається в процесі навчання на другому (магістерському) рівні вищої освіти у вищому педагогічному закладі освіти. Становлення майбутнього викладача-філолога – це, на наш погляд, з одного боку, процес опанування професійними знаннями, вміннями й навичками, творчого підходу до майбутньої діяльності (з орієнтацією на результат педагогічної взаємодії). З іншого боку – це спрямованість на самовиявлення як презентацію себе, зображення та сутнісний прояв себе. Підготовкою до професійного самовиявлення необхідно управляти й створювати оптимальні педагогічні умови для її ефективності. Розв'язати це завдання можна через включення суб'єктів педагогічної освіти в процеси самовиявлення як творчого акту.

Становлення та розвиток навичок самовиявлення як фіксації своєї активної присутності у світі й соціумі, як позначення відносини до навколишньої дійсності тісно пов'язане з освітнім середовищем закладу освіти. Середовище закладу освіти є одним із чинників, що впливає на формування особистості майбутнього фахівця. Поняття «середовище» використовується багатьма науками й у широкому розумінні означає довкілля.

Для психолого-педагогічного аналізу середовища змістовною є «теорія можливостей» Дж. Гібсона [2]. Дж. Гібсон використовує категорію «можливість», підкреслюючи активний початок людини-суб'єкта, що опановує своє життєве середовище. Можливість є містком між суб'єктом

і середовищем, і визначається як властивостями середовища, так і властивостями суб'єкта. Чим більше й повніше особистість використовує можливості середовища, тим успішніше відбувається її вільний та активний саморозвиток.

Особливе значення соціальної спільноти як середовища людини відзначається В. Рубцовим: «Ми говоримо й перебуваємо в людському середовищі, але для людини середовище є не тільки навколишнім світом. Для людини це той світ, який існує в її спілкуванні, взаємодії, взаємозв'язку, комунікації та інших процесах [5, с. 23].

У найзагальнішому вигляді середовище закладу вищої освіти ми розуміємо як складну систему взаємодії громадських, матеріальних і духовних умов, в яких реалізується діяльність молодого людини. У широкому сенсі освітнє середовище можна розуміти як структуру, що містить кілька взаємопов'язаних рівнів дії різних факторів. У вузькому сенсі до середовища можна віднести лише безпосереднє оточення індивіда. Саме це оточення та спілкування з ним може надавати найбільший вплив на становлення та розвиток людини.

К. Приходченко, досліджуючи теоретичні й практичні аспекти творчого освітнього середовища, зазначає, що воно допомагає відійти від репродуктивного засвоєння знань до активної творчої діяльності [4, с. 68]. Творче освітнє середовище сприяє самоосвіті й самовдосконаленню студентів, сприяє розвитку їхніх здібностей та обдарувань, креативного мислення, формуванню особистості з гнучким розумом [4, с. 69].

На основі вивченої літератури ми з'ясували, що творчу діяльність розуміють як вид діяльності з розв'язання спеціальних завдань, які характеризуються новизною, нетрадиційністю, стійкістю та труднощами у формуванні проблеми. Творчість – це процес створення, відкриття чогось нового, раніше для конкретного об'єкта невідомого. Творча діяльність особистості завжди пов'язана з постановкою та розв'язанням нових задач [6, С. 1884–1885]. Тому можна стверджувати, що творчість притаманна кожній людині. Л. Виготський визначає творчість як будь-яку діяльність людини, яка створює щось нове, все одно, чи буде це створенням якоїсь речі зовнішнього світу або побудовою розуму або почуття, що живе в самій людині. Творчість, у розумінні Л. Виготського, є також потребою людської психіки в сенсі сублімування деяких нижчих видів енергії [1].

Творчість проявляється в різних видах людської діяльності, відповідно до яких виділяють і види творчості: наукова, художня, технічна, правотворчість і так далі. Наукова творчість зазвичай асоціюється з діяльністю, спрямованою на виробництво нового знання.

Оскільки дослідницька діяльність є творчою, в ній, як і в будь-якій творчій праці, провідна роль

належить уяві й самоактуалізації особистості. Здатність до цілепокладання, проєктування своєї діяльності, критичного осмислення чужих умовиводів і виробленні власної думки – незаперечні властивості креативного мислення. У своїй сутності дослідницька діяльність передбачає активну пізнавальну позицію, пов'язану з періодичним і тривалим внутрішнім пошуком.

Найефективнішими формами дослідницької роботи, що сприяють підготовці майбутніх викладачів-філологів до самовиявлення, на нашу думку, є написання рефератів, підготовка доповідей і тез, участь у наукових конференціях, виконання завдань, що містять елементи наукових досліджень, виконання конкретних нетипових завдань науково-дослідного характеру під час виробничої асистентської практики, написання та захист кваліфікаційної магістерської роботи.

На нашу думку, науково-дослідна діяльність майбутніх викладачів-філологів буде сприяти підготовці до самовиявлення, якщо буде правильно вмотивованою, приносити наукову й прикладну користь. Розвиток позитивної мотивації до науково-дослідної діяльності студентів буде успішним, якщо реалізовувати особистісно орієнтований підхід; здійснювати наступність у формуванні досвіду науково-дослідної діяльності на всіх етапах навчання; забезпечувати залучення кожного студента до цілеспрямовано організованої діяльності, що враховує інтереси особистості студента, вільний вибір, задоволення потреб майбутніх викладачів-педагогів у самореалізації творчих здібностей; зважати на наукову, гуманітарну й культурологічну спрямованість освіти; здійснювати організаційно-методичне забезпечення науково-дослідної діяльності.

Асистентська практика – важлива ланка в системі професійної підготовки майбутнього викладача-філолога. Вона є видом практичної діяльності студентів, специфіка якої полягає в тому, що саме в ній більшою мірою можна спостерігати ідентифікацію з професійною діяльністю. Вона є сполучною ланкою між теоретичним навчанням майбутніх викладачів та їхньою самостійною роботою в закладах освіти. Практика – це насамперед процес опанування різними видами професійної діяльності, в якому навмисно створюються умови для самопізнання, самовизнання та самовизначення студента в різних професійних ролях і формується потреба в самовдосконаленні й самореалізації.

С. Гончаренко розглядає педагогічну практику як обов'язкову складову частину навчального процесу педагогічних інститутів, університетів, педагогічних училищ, інститутів удосконалення вчителів, інститутів післядипломної педагогічної освіти, яка передбачає професійну підготовку педагогічних кадрів і підвищення їхньої кваліфікації. У навчальному плані на педагогічну практику

відводиться час з урахуванням специфіки навчального закладу [3, с. 252].

Асистентська практика сприятиме професійному самовиявленню майбутніх викладачів-філологів за умови послідовної реалізації таких принципів: взаємозв'язку теоретичного навчання та практики й застосуванню студентами на практиці теоретичних знань, набутих під час вивчення дисциплін психолого-педагогічного й предметного блоків, усвідомленню їх значущості для успішної професійної діяльності. Принцип послідовності – це поетапне освоєння всіх видів професійної діяльності, поетапне опанування всіма професійними функціями фахівця. Принцип динамічності – це поступове ускладнення завдань різних видів практики, розширення спектра соціальних ролей і видів діяльності, в які включається студент. Під час проходження асистентської практики важливо забезпечити студентам практикантам права на свободу педагогічної творчості. Принцип поліфункціональності – це одночасне виконання в ході практики різних професійних функцій та опанування різними професійними ролями. Принцип свободи вибору й відповідальності – це врахування інтересів і потреб як студента, так і керівників практики через вибір місця проходження практики, змісту завдань у рамках загальних завдань такого виду практики, тематики спільної практичної та науково-дослідної роботи. Принцип співробітництва – це створення в ході практики таких умов, під час яких відносини між студентами й викладачами будуються на основі довіри й партнерства, поваги, такту, взаєморозуміння.

Вивчаючи проблему організації асистентської практики, варто відзначити й те, що ефективною вона може стати тільки тоді, коли в самого студента-практиканта є прагнення до самовдосконалення та самовиявлення. Важливо, щоб студент міг самостійно й усвідомлено організувати процес власного професійного розвитку, а також розуміти відповідальність за виховання та розвиток молоді. Доцільною, на нашу думку, є активізація та підтримка в студентів прагнення до успіху, створення внутрішньої установки на успішний результат під час проходження педагогічної практики, проведення уроків і позакласних заходів, а також детальне продумування її змісту й організації. Завдання для асистентської практики повинні мати творчий характер, сприяти форму-

ванню рефлексивних умінь студентів (самодослідженню, самопізнанню, самоаналізу, самооцінці), що є важливою умовою їхнього професійного самовиявлення.

Висновки і пропозиції. Професійне самовиявлення майбутнього викладача-філолога ми розглядаємо як здатність висловити в професійній педагогічній діяльності своє внутрішнє «Я», свою активність у процесі об'єктивації без сторонньої допомоги, інтеграл самоствердження та громадського обов'язку, аналіз різних моделей або типів активності. Підготовкою до професійного самовиявлення необхідно управляти й створювати оптимальні педагогічні умови для її ефективності.

Ґрунтуючись на теоретичних узагальненнях, ми дійшли висновку, що умовами підготовки майбутнього викладача-філолога до самовиявлення є створення творчого освітнього середовища, участь студентів у науково-дослідній роботі й проходження асистентської практики.

До питань, які потребують подальшого дослідження, ми відносимо експериментальне дослідження умов розвитку професійного самовиявлення майбутніх викладачів-філологів.

Список використаної літератури:

1. Выготский Л.С. Педагогическая психология / под ред. В.В. Давыдова. Москва : Педагогика, 1991. 480 с.
2. Гибсон Дж. Экологический подход к зрительному восприятию. Москва : Прогрес, 1988. 464 с.
3. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 376 с.
4. Приходченко К.І. Творче освітньо-виховне середовище: теоретичний і практичний концепти : монографія. Донецьк : Ноулідж, 2011. 382 с.
5. Рубцов В.В., Поливанова К.Н. Образовательная среда школы как фактор психического развития учащихся. Москва : ПИ РАО, 2007. 92 с.
6. Творчість. Українська мала енциклопедія: 16 кн.: у 8 т. / проф. Є.Д. Онацький. Буенос-Айрес, 1966. Т. 8. Кн. XV : Літери Ст–Уц. С. 1884–1885.
7. Шкель В.Ф. Педагогическая система развития способов самовыражения учащихся лица как фактор повышения качества образования : дисс. ... канд. пед. наук : 13.00.01 «Общая педагогика, история педагогики и образования». Саратов, 2003. 157 с.

Kravchenko O. Pedagogical conditions of training to the professional self-expression of a future teacher-philologist

The article substantiates that the professional self-expression of the teacher is the ability to express in the professional pedagogical activity (in the external manifestation) his inner self, his activity in the objectification process without assistance, the integral of self-affirmation and social responsibility, the analysis of different models or types activity.

It is determined that the professional self-expression of the future teacher-philologist is a generalized characteristic of his personality, which explains the state of expression of his development as a professional, by means of activation of professional purpose, achievements in professional self-development, demonstration of professional self-affirmation.

The pedagogical conditions of preparation of the future teacher-philologist for self-expression are determined. The educational environment will help prepare future teachers for self-expression if they meet the following requirements: flexibility, that is, the ability of educational structures to quickly adapt to the needs of the individual, environment, and changing society; openness, which implies wide participation of all subjects of management in management; stimulating free expression of one's own thoughts; democratization of forms and methods of education and upbringing; self-development and self-regulation based on the processes of personal development and self-development; installation on joint activity communication, atmosphere of benevolence, mutual understanding, dialogue of all subjects of educational process; creative content.

It is proved that the self-expression of the future teacher-philologist in the process of research activity will be effective under such conditions as, the students' awareness of the need to carry out research activity; awareness and acceptance of value basis of pedagogical and research activity; individual approach in choosing the topic of scientific research; the presence of the author's own scientific word in the study.

During the internship, it is important to provide trainee students with the right to freedom of teaching; to make suggestions on improvement of educational process and organization of practice. Tasks for teaching assistantships should be creative in nature, contribute to the formation of students' reflective skills, which is an important condition for their professional self-expression.

Key words: *assistant practice, future teacher-philologist, research activity, vocational training, professional self-expression, creative activity, creative educational environment.*